

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oleksandr Bondarenko – PhD in Contrastive Linguistics, associate professor at Chair of Translation, Applied and General Linguistics of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, CEO at Translatel Ltd.

Scientific interests: contrastive linguistics, translation studies, translation didactics.

УДК 81'255

ПЕРЕКЛАД ЯК ОСНОВА ОБМІНУ ХУДОЖНІМ ДОСВІДОМ: ІСТОРИЧНИЙ ШТРИХ

Ольга БІЛОУС (Кропивницький, Україна)

e-mail: olga_bilous@yahoo.com

БІЛОУС Ольга. ПЕРЕКЛАД ЯК ОСНОВА ОБМІНУ ХУДОЖНІМ ДОСВІДОМ: ІСТОРИЧНИЙ ШТРИХ

Літературно-критичну діяльність Людвіга Якобовського і Георга Адама – дослідників і популяризаторів української літератури в німецькомовному ареалі – слід розглядати як активних учасників творення німецько-українських культурних взаємодій. Вони зміцнили у 90-х рр. XIX століття, бо їхня результативність була позначена спільною метою українських і німецьких діячів. У цьому плані І.Франку та О.Кобилянській належала роль посередників. Їм надавали дієву допомогу Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Осип Маковей, Денис Лукіянович, Володимир Гнатюк, Іван Труш, Роман Сембратович, Остап Грицай. Творчість Івана Франка та Ольги Кобилянської – переконливий приклад, коли діячі національної літератури в одній іпостасі успішно здійснюють дві істотно різні функції – оригінальну й перекладну.

Ключові слова: художній переклад, історія перекладу, літературно-критична діяльність, реценція, національна література, взаємозв'язок, культура, спадок, громадськість.

BILOUS Olga. TRANSLATION AS A BASIS FOR THE EXCHANGE OF EXPERIENCE: HISTORICAL VIEW

The literary-critical activity of Ludwig Jacobowski and Adam Georg – the researchers and promoters of the Ukrainian literature in the German-speaking region – should be regarded as active participants in the creation of the German-Ukrainian cultural interactions. In the 90's of the XIX century they were strengthened because their effectiveness was marked by the common goal of the Ukrainian and German activists. The role of moderators in this sphere belonged to Ivan Franko and Olha Kobylianska. They were provided with effective assistance by Lesya Ukrainka, Mykhailo Kotsiubynskyi, Osyp Makovei, Denys Lukiianovych, Volodymyr Hnatiuk, Ivan Trush, Roman Sembratovych and Ostap Grytsai. The creative work of Ivan Franko and Olha Kobylianska is a convincing example, when the figures of the national literature successfully perform two essentially different functions – original and translation – in one incarnation. This is evidenced by the letters of Adam Georg, addressed at different times to the Ukrainian writers. Interesting details that are worthy of attention are in the letters of Adam Georg to Ivan Franko. Another fact of literary interchange, which has not been yet known in the literature about Olha Kobylianska and her interrelations with the German culture, was found out. This is the autograph of May 26, 1905, which Adam Georg received as a commentary on his article devoted to the Ukrainian literature and published in the journal *Das literarische Echo* of May 15, 1905. It should be emphasized that fruitful activity of Olha Kobylianska was dictated primarily by the interests of the Ukrainian culture. This applies even to those moments when the writer promoted the works of the German (Ludwig Jacobowski) and Bulgarian authors (Petko Todorov). At the same time, Adam Georg's similar connections have broader nature. However, it is impossible to identify the degree of direct acquaintance of the German reader, for example, with the Russian, Bulgarian or Ukrainian literature. Why? The answer to this question should be sought in the unequal socio-historical conditions under which the named kinds of literature were developed. That is also the reason for their natural or unnatural "integration" in the public consciousness of the German-speaking countries – Austria and Germany.

Key words: literary translation, translation history, literary-critical activity, reception, national literature, interconnection, culture, heritage, public.

Розглядаючи факти з історії німецько-українських літературних контактів XIX–XX століть (**об'єкт**), не можна не відзначити, що панівний рух внутрішньо літературних зв'язків розгортався навколо проблем художнього перекладу (**предмет**). Тому закономірними є ті зусилля з боку українських письменників Івана Франка, Ольги Кобилянської, Осипа Маковея, Остапа Грицяя, а також зарубіжних Людвіга Якобовського та інших членів берлінського літературного гуртка "Die Kommenden", які власними перекладами доносили українську літературу до свідомості зарубіжних читачів та німецькомовну літературу до українського читача. Переклад був і є активною художньою силою, в якій найбільш повно увиразнюється тенденція системного осмислення розмаїття факторів у процесі міжнаціональних літературних взаємин (**актуальність**).

Ольга Кобилянська як перекладач завжди вбачала своє завдання в поширенні творів українських авторів німецькою мовою, розглядаючи переклад у контексті обміну художнім досвідом (**завдання**). З цією метою вона активно підтримувала безпосередні контакти з носіями мови мети – Геогром Адамом, Людвігом Якобовським, Карлом Кауцьким. Цей факт підтверджує лист Л. Якобовського від 25 жовтня 1898 року, в якому він просить О.Кобилянську повідомити, хто перекладає його твір українською мовою.

Людвіг Якобовський, як і Ольга Кобилянська, Іван Франко й Осип Маковей, порушував питання взаємодії національних культур у безпосередній залежності від їхнього поступального взаємозбагачення шляхом перекладу. А це, в свою чергу, відкривало можливість пізнання духовних цінностей певного народу. Ця тенденція рельєфно виявилася в практиці О. Кобилянської, Л. Якобовського, І. Франка. Водночас концепція

О. Кобилянської та Л. Якововського ґрунтується на зіставленнях і має спільну основу із проблематикою системної взаємодії літератур. Позиція О. Кобилянської стосовно літератури німецького народу також віддзеркалюється в її прагненні познайомити українського читача з творчістю Л. Якововського. Підтвердження цьому знаходимо в спогадах Дениса Лукіяновича (1873 – 1965 рр.). Як впливає з листа Л. Якововського до О. Кобилянської від 15 березня 1898 року, автор збірки “Світлої днини” прагнув надіслати в Україну низку своїх творів з метою їх подальшої інтерпретації українською мовою.

Літературно-критичну діяльність Людвіга Якововського і Георга Адама – дослідників і популяризаторів української літератури в німецькомовному ареалі – слід розглядати як активних учасників творення німецько-українських культурних взаємодій. Вони зміцнили у 90-х рр. XIX століття, бо їхня результативність була позначена спільною метою українських і німецьких діячів. У цьому плані І. Франку та О. Кобилянській належала роль посередників. Їм надавали дієву допомогу Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Осип Маковей, Денис Лукіянович, Володимир Гнатюк, Іван Труш, Роман Сембратович, Остап Грицай.

Творчість Івана Франка та Ольги Кобилянської – переконливий приклад, коли діячі національної літератури в одній іпостасі успішно здійснюють дві істотно різні функції – оригінальну й перекладну. Про це свідчать листи Г. Адама, адресовані в різний час українським письменникам. Цікаві деталі, що заслуговують на увагу, наявні в листах Г. Адама до І. Франка. Нам вдалося встановити ще один факт літературного взаємообміну, дотепер не відомий у літературі про О. Кобилянську та її взаємозв'язки з німецькою культурою. Йдеться про автограф від 26 травня 1905 року, який Г. Адам отримав як відгук про його статтю, присвячену українській літературі та надруковану у журналі “Das literarische Echo” від 15 травня 1905 року.

Слід наголосити, що плідотворна діяльність О. Кобилянської була продиктована насамперед інтересами української культури. Це стосується навіть тих моментів, коли письменниця виступала популяризатором творчості німецьких (Л. Якововський) та болгарських (П. Тодоров) авторів. Водночас аналогічні зв'язки Г. Адама мають більш широкий характер. Однак не можна ототожнювати ступінь безпосереднього знайомства німецького читача, наприклад, з російською, болгарською чи українською літературами. Чому? Відповідь на це запитання слід шукати в неоднаковості суспільно-історичних умов, за яких розвивалися названі літератури, а звідси – відбувалося їх *природне* чи *неприродне* “входження” у свідомість громадськості німецькомовних країн – Австрії та Німеччини. Не поділяємо думку Миколи Конрада, що існують тільки дві форми “проникнення однієї літератури в світ інший” [7, с. 321]. Одна з них утворює безпосереднє знайомство з чужою літературою в її “справжньому вигляді”; інша форма реалізується через переклад. Остання творила можливість зовнішніх запозичень щодо тем, мотивів, образів. Саме вона – за незначними часовими винятками – була менш характерною і плідотворною для української літератури від 1801 до 1991 рр.

Процес проникнення проходить не дві, а, здебільшого, три стадії, що складають своєрідний трикутник, де “А” – знайомство з літературою в оригіналі (ця стадія практично можлива на рівні близькоспоріднених культур); “В” – особисті контакти; “С” – переклад [10, с. 26].

Звертаючись до історії німецько-української взаємодії, бачимо інтенсивний синтез названих стадій, особливо в останні десятиліття XIX і на початку XX століть. Свідчення на користь цьому твердженню знаходимо в літературно-критичних та перекладних працях Йоганна Георга Обріста, Карла-Еміля Францо́за, Віктора Умлауфа, Георга Адама, Юлії Віргінії, а також українських діячів культури – Михайла Драгоманова, Івана Франка, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Осипа Маковея, Романа Сембратовича. Що стосується Г. Адама, то його статті про російську, українську, румунську літератури, переклади творів болгарських письменників, а також плідні особисті контакти з Іваном Франком, Ольгою Кобилянською, Петком Тодоровим, Пенчом Славейковим та ін. цілком відображають названі компоненти. Звернемо увагу, що питання про вивчення можливих зв'язків Г. Адама з чеською й словацькою літературами давно на часі. Вони були, про що свідчить наявність у бібліотеці Г. Адама різних матеріалів, заміток про творчість Сватоплука Чеха, періодичних видань

чеською і словацькою мовами тощо. У цьому контексті варто зупинитися на такому факті: 2 травня 1902 року була організована спеціальна зустріч з нагоди приїзду Г.Адама до Праги, в якій брали участь представники шести слов'янських національностей. У своїх листах до матері Г.Адам тепло згадує цей вечір. Він відзначає, що свято було на його пошану, а його учасниками були двадцять болгар, чотири серби, три українці, два чехи, два словаки, один росіянин. На жаль, не вдалося встановити їхні прізвища. Щоправда, лист Адама до матері від 6 травня 1902 року дозволяє встановити можливе прізвище промовця з України. “Потім говорив українець, друг Кобилянської (підкреслено нами – О.Б.), – читаємо в листі. – З ним я вже мав можливість багато розмовляти польською мовою”. На нашу думку, тут ідеться про Омеляна Поповича (1856 – 1930), ім'я якого згадується в листуванні О.Кобилянської та Л.Якобовського.

Георг Адам спромігся збагнути сутність ідей духовних прагнень українського народу, джерела яких нуртують у творах І.Франка, В.Стефаника, О.Кобилянської, а також у багатій фольклорній скарбниці [2, с. 20], де в думках, історичних піснях та казках широко змальовуються народні страждання. Він одним з перших у німецькій критиці вказав на глибокий демократизм названих авторів.

Логіка зв'язків Г.Адама з українською літературою містить виразний ефект, заснований на особистих контактах з О.Кобилянською, І.Франком та О.Маковесем. Вони розширили його “потенціал” рецепції української літератури після того, як він побував у 1902 році в Україні. Це підтверджує лист Г.Адама до П.Тодорова від 10 липня 1902 року, в якому наявний цікавий спогад про його перебування на Буковині. Суттєвий вплив на Г. Адама спричинив І. Франко під час особистої зустрічі 31 травня 1902 року у Львові. Творча індивідуальність автора “Мойсея”, його інтелектуальне бачення перспектив розвитку української культури в європейському контексті справило на німецького співрозмовника велике враження.

До пізнання української літератури Г.Адам, як і його попередники, Фрідріх Боденштедт, Йоганн Георг Обріст, Карл-Еміль Француз, Вільгельм Фішер, Фольтіцінеано, приходив через осмислення фольклору. Саме в цьому напрямку він концентрує свої спостереження над п'ятитомником “Туцульщина” Володимира Шухевича (1850 – 1915).

Творчий шлях Г. Адама як літературознавця й перекладача характеризується розмаїттям дослідницьких пошуків. Його перу належить шістнадцять праць про українську літературу, написаних упродовж 1898 – 1912 рр. Вони містять цікавий критичний матеріал, що стосується творчості І. Котляревського, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І.Франка, О. Кобилянської, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, В.Стефаника, О. Маковея та ін.

З-поміж статей про російську літературу слід виділити розвідки про О. Пушкіна, А. Чехова та Ф. Достоевського. Невелика частина колись багатой книгозбірні Г. Адама збереглася до наших днів. Тут знаходяться рукописи, виписки, нотатки, що свідчать про значний науковий інтерес дослідника до творчості М. Карамзіна, О. Грибоєдова, О. Герцена, М. Гоголя, Л. Толстого, М. Добролюбова, М. Чернишевського, М. Костомарова, Максима Горького, до літературознавчих праць В. Белінського, О. Пипіна, М. Драгоманова, І. Франка.

Початок ХХ століття ознаменувався появою в пресі багатьох країн ряду критичних досліджень, присвячених творчості І.Франка, О.Кобилянської, Лесі Українки, В.Стефаника, М.Коцюбинського та ін. Якщо в другій половині ХІХ століття (50 – 80-х рр.) об'єктом осмислення німецької критики був головним чином Т.Шевченко, а в окремих випадках – Марко Вовчок, І.Нечуй-Левицький, Ю.Федькович, Панас Мирний, І.Франко, – то в 90-х рр. ця очевидна диспропорція помітно вирівнюється. До кінця століття чітко окреслюється тенденція зростаючого інтересу до творів сучасників, які перебороли інерцію етнографізму, явили новаторські підходи на рівні психологізму.

У рецепційному процесі відбулися як кількісні, так і якісні зрушення. При цьому важливий не тільки зовнішній бік цих зрушень – оцінки, порівняння, висновки, роздуми і т.п.; тут вагомою є спроба проілюструвати твори на конкретному матеріалі завдяки перекладам. Адже саме переклад несе в собі заряд, що закладає основу обміну художнім досвідом на практиці. Переклад здобуває нову якість у сенсі його поліаспектних цілей. Христо Ботев, оцінюючи роль перекладу в суспільному русі, стверджував у 1874 р.: “Нам у даний час потрібні такі твори, які відповідають нашим прагненням і мають сучасний

загальнолюдський інтерес. У цьому відношенні нам особливо цікава й потрібна література тих народів, які знаходилися в такому ж становищі, в якому знаходимося й ми” [3, с. 424-425]. Видатний болгарський поет звернувся в конкретних умовах визвольної боротьби болгарського народу проти османського ярма до п'єси українського історика М.Костомарова “Кремуцій Корд”, яку Х.Ботєв переклав болгарською мовою, як свідчить відомий дослідник болгарської літератури Константін Поглубко, “з великою майстерністю” [9, с. 32].

З погляду вивчення німецько-українських міжлітературної взаємодії 1900 – 1920 рр. сприйняття української літератури провідними представниками німецької критики становить безсумнівний інтерес і в плані реальних співвідношень розглянутої мікросистеми зі світовою художньою культурою.

Уже до початку XX століття українська література здобула у всіх слов'янських країнах, а також у країнах Західної Європи, у т.ч. і Німеччині, ширше визнання, ніж це було два десятиліття тому. Помітні спроби здійснення перекладів німецькою мовою окремих творів Т. Шевченка, Марка Вовчка, Ю.Федьковича, І. Франка, О.Кобилянської, В. Стефаника, Лесі Українки, П. Грабовського, Б.Грінченка, Л. Мартовича, Олени Пчілки, Т.Бордуляка та ін. Серед німецьких періодичних видань, які друкували на початку XX ст. матеріали про українську літературу, суттєву роль відіграв журнал “Ruthenische Revue” (“Український огляд”). На підставі програмної статті першого номера можна стверджувати, що журнал ставив перед собою завдання “ближче ознайомити європейський світ з українським народом”, суспільно-політичними умовами його розвитку й потребами в різних сферах життя, культури і науки.

Не перебільшуючи значення цього друкованого органу в історії міжлітературної взаємодії, не можна не вказати на справедливую оцінку Івана Франка: “Видавана в Відні “Ruthenische Revue” порушила практично одну важну справу, а власне справу знайомлення ширшої європейської публіки з кращими творами української літератури в перекладах. Справа, без сумніву, важна, але й не легка, особливо, коли йдеться про перекладання таких наскрізь національних і своєрідних творів, як Шевченкові” [11, с. 189].

Слід розрізняти два етапи в історії видання “Ruthenische Revue”: перший охоплює 1903–1906 рр., коли фактичним редактором журналу був Роман Сембратович (1876 – 1906 рр.), а інший – 1907–1915 рр. Саме до другого періоду можна віднести критичний, хоча й необ'єктивний погляд Дмитра Дорошенка на значення цього видання, відповідно до якого журнал “не дав нічого реального, був хіба що порожньою рекламою, не склавши служби загальнокорисній справі” [5, с. 133].

Численні матеріали свідчать про те, що журнал, маючи таких співробітників, як І. Франко, О. Кобилянська, В. Стефаник, Леся Українка, П. Грабовський, М. Коцюбинський, Н. Кобринська, Л. Мартович, О. Грицай і О. Маковей, заслужив гідне місце в історії міжкультурних взаємин. Видання було на початку нашого століття далеко не другорядним явищем літературного життя України. При всій недосконалої постановки завдань і їхніх рішень, журнал заявив про себе, прилучив літературну громадськість Західної Європи до творчості багатьох українських авторів і отримав міжнародне визнання.

Звернемося до прикладу, що безпосередньо показує позитивну роль журналу “Ruthenische Revue” у пропаганді культури українського народу. Як відомо, І. Франко надавав особливого значення акту перекладу творів зарубіжних літератур українською мовою. Звідси – його активна перекладацька діяльність. Одне із свідчень – вірш М. Некрасова “На смерть Шевченка”. Його І.Франко помістив в оригінальному звучанні (Зоря, 1886, №6), акцентуючи увагу українського читача на цій посвяті. Він згодом опублікував свою німецькомовну інтерпретацію – першу перекладацьку версію названого твору в історії його сприйняття в іншомовному середовищі. Вірш М. Некрасова в перекладі українського поета німецькою мовою за значенням виходить за межі рядової публікації. Нею, як програмним заспівом, відкривався перший номер журналу “Ruthenische Revue” [5, с. 133]. Критична стаття “Тарас Шевченко і його заповіт”, проілюстрована віршами Т.Шевченка (“Заповіт”) і М.Некрасова (“На смерть Шевченка”) в перекладі І.Франка, висувала на перший план твір високого громадянського звучання. В одинадцятому номері журналу “Ruthenische Revue” за 1903 рік І.Франко опублікував ще один переклад вірша

Кобзаря – “І небо невмите, і заспані хвилі” [14, с. 265]. З інших публікацій, що представляють інтерес для сучасного дослідника історії німецькомовної рецепції української літератури в координатах діаспори, доречно згадати твори В. Стефаника, Марка Вовчка, Лесі Українки, Олени Пчілки, Н. Кобринської, Л. Мартовича в адекватній трансформації О. Кобилянської [15, с. 55-56].

Гідний уваги перекладацький досвід С. Шпойнаровського, К. Бадера, О. Поповича, М. Кичури, В. Горошовського, Г. Гарасимовича, К. Ганкевич і особливо – Остапа Грицяя. Завдяки зусиллям Р. Сембратовича, журнал мав своїх позаштатних кореспондентів у Санкт-Петербурзі, Києві, Львові, Чернівцях, Празі, Будапешті, Берліні, Лейпцизі, Мюнхені, Гамбурзі, підтримував контакти, наприклад, з такими відомими періодичними виданнями, як “Das literarische Echo”, “Das Magazin für die Literatur”, “Aus fremden Zungen”, “Die Literatur”, “Renaissance”, “Europa” та ін.

Протягом трьох років (1903 – 1905) на сторінках журналу “Ruthenische Revue” побачили світ 59 творів українських авторів. Крім того, 24 опубліковані критичні статті давали можливість широким колам громадськості Австрії, Німеччини й інших країн Західної Європи відчувати рух української літератури, її поступальний розвиток від Григорія Сковороди до Василя Стефаника. Важливим моментом рецепції української літератури в країнах німецькомовного ареалу варто вважати спроби О. Кобилянської пропагувати власні твори шляхом перекладу. Питання про автопереклад в українському перекладознавстві має давні традиції. У цьому контексті варто згадати про його особливості у творчості Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Ю. Федьковича, І. Франка, О. Кобилянської.

Названі автори звертались до автоперекладу у зв'язку з конкретними умовами суспільного розвитку й зумовленістю читацького сприйняття естетичних ідеалів епохи. Вони керувалися сутністю художнього перекладу як однієї з найважливіших форм розкриття найбільш злободенних соціальних, політичних, культурних, моральних питань епохи. Автопереклад значною мірою стимулював розвиток міжлітературної взаємодії, створюючи систему зворотного зв'язку (Кобилянська – Л. Якововський – Кобилянська; Марко Вовчок – Етцель – Марко Вовчок; Леся Українка – Л. Якововський – Леся Українка й т.д.). У творчій концепції І. Франка, який майже завжди мотивував вибір перекладного твору [1, с. 13; 6, с. 128], переважало прагнення засвоїти в художньому перекладі як досягнення іншомовних письменників, так і діячів рідної культури.

У першій половині XIX століття західноєвропейська критика “придивлялася” до національної своєрідності української літератури, головним чином, звертаючи увагу на різноманіття її фольклорних джерел (Я. П. Йордан, Ф. Боденштедт, Т. Тальві та ін.). У другій половині XIX століття зміст критичних виступів охоплює багато питань історичного, фольклорного, літературного характеру (Г. Цунк, Ф. Боденштедт, Д. Дюран, В. Морфілл, Й. Г. Обріст, К. Е. Француз, В. Умлауфф, В. Каверау, М. Фольтіцінеано, В. Фішер, Г. Адам). Якщо в 50 – 70-х рр. XIX століття німецька критика цікавиться переважно творчістю Т. Шевченка, то в 80 – 90-х рр. вона звертається до сучасників, тобто до творів Марка Вовчка, Ю. Федьковича, І. Франка, О. Кобилянської, В. Стефаника, Лесі Українки, а ширше – до М. Коцюбинського. Зрозуміло, ядром української літератури в міжнародному масштабі завжди була спадщина Т. Шевченка. Він був своєрідним, але дуже точним індикатором рецепції української літератури в цілому.

Про характер поживлення інтересу передових кіл Німеччини до української літератури свідчить видання творів О. Кобилянської окремим збірником німецькою мовою (1901). У цьому контексті вагомими є численні згадування в німецькомовних газетах і журналах таких імен, як І. Котляревський, Т. Шевченко, Марко Вовчок, Ю. Федькович, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І. Франко, О. Кобилянська, Леся Українка, І. Карпенко-Карий, М. Кропивницький, В. Стефаник, Л. Мартович, М. Коцюбинський, О. Маковей та ін. В оглядових статтях, нарисах слов'янських літератур і енциклопедичних видань (Herders Konversations-Lexikon. – 1907. – Bd. 7. – 1159 S.; Brockhaus' Konversations-Lexikon. – 1908. – Bd. 14. – 429 S.) усе частіше українській літературі приділяються цілі розділи. Чимало статей, в яких розглядається російська література, містять також важливі факти про творчість

українських авторів, зокрема, Т.Шевченка, як, наприклад в Langenscheids Sachwörterbuch. – Berlin, 1909. – 236 S.

Рецепція творчості М. Гоголя в Німеччині помітно сприяла посиленню інтересу до української тематики. У німецькій періодичній пресі з кінця 80-х рр. XIX століття систематично з'являються як твори М. Гоголя, так і критичні матеріали про його життя й літературну діяльність. Франц Дідеріх підготував цілу низку оглядів російської та української літератур. Йому належать кілька спеціальних газетних статей, у яких він скрупульозно висвітлює життєвий і творчий шлях Т.Шевченка: *Dresdener Volkszeitung*, 1909, Nr.74-75; *Vorwärts*, 1915, Nr.130.

Завдяки перекладу, в якому ми вбачаємо один з найважливіших чинників розуміння закономірностей літературного процесу, словесне мистецтво В.Стефаніка стало на початку XX століття надбанням читачів Німеччини. Саме переклад як найбільш активна фаза поклав початок рецепції творчості як В.Стефаніка, так і О.Кобилянської. Якщо інформативна фаза в рецепційному процесі здатна зримо підготувати ґрунт для читачького сприйняття іншомовного твору, то переклад створює практичні передумови для плідної взаємодії літератур. Ось чому так відчутне ослаблення інтересу до творчості Т.Шевченка наприкінці XIX століття, коли фактично не з'явилося жодної високомистецької – досконалої за формою й змістом – інтерпретації Шевченкових творів. Два тексти перекладу І.Франка ("Заповіт", "І небо невміте, і заспані хвилі"), опубліковані в журналі "Ruthenische Revue" за 1903 рік (№ I, II), випадають з цього хронологічного ряду, оскільки вони виконані ще в січні 1882 року.

Картина змінюється докорінно на початку XX століття, особливо в період, на який припадають ювілеї – 50-річчя з дня смерті й 100-річчя від дня народження Т.Шевченка. Багатьох перекладачів приваблювала поетична творчість Кобзаря, але не всі зуміли розкрити "таїни" ідейно-художньої своєрідності й відтворити внутрішню організацію його текстів. З великою ретельністю працювали над перекладами С.Шпойнаровський і О.Попович. Прикро констатувати, що, за деякими винятками, вони не знайшли потрібних рішень, які відповідали б духу першоджерела. Аналіз перекладних версій таких завершених зразків лірики, як "Думи мої, думи мої", "Минають дні, минають ночі", "Нащо мені чорні брови", "Садок вишневий коло хати", "Сонце заходить, гори чорніють" та ін. (С. Шпойнаровський), "Минаючи убогі села", "Якби мені черевички", "Мені тринадцятий минало", "Мені однаково, чи буду" і "Зоре моя вечірняя" (О. Попович), показує відсутність повноцінного відтворення першотворів. Ще Й.Г. Обріст і К.Е. Француз звертали увагу на дужий талант Шевченка, наповнений самобутньою органічною, природною, як у народній пісні, поетикою письма. Але саме ця стилістична чистота інтонацій, ремінісценцій, медитацій адекватно не передана в інтерпретаціях С.Шпойнаровського й О.Поповича. Навіть кращі з них з-під пера С.Шпойнаровського ("Наймичка", "Муза", "Садок вишневий коло хати", "Минають дні, минають ночі", "Вітре буйний, вітре буйний!", "Закувала зозуленька") не несуть на собі печать концентрованого виразу образів, способу мислення Т.Шевченка, не містять якості високого мистецтва поетичного перекладу. "...Шпойнаровський не поет, – пояснював Іван Франко з властивою йому переконливою виразністю, – і дарма було б вимагати від нього при передачі Шевченкових поезій того блиску та чару слова, що творить найкращу принаду нашого Кобзаря. Можемо бути вдячні перекладачеві й за добру ремісницьку роботу..." [11, с. 196].

Аналіз фактів німецькомовної шевченкіани дає підстави формулювати цілісну систему перекладацьких ходів, що складається з однотипних помилок і однотипних творчих знахідок. Вони наявні і в трансформаціях як С.Шпойнаровського, О.Поповича, так і В. Горошовського, Ф. Штайніц, Е. Енгельгардта, В. Фішера, Ю. Віргінії, А. Боша. Йдеться про перекладачів, які хронологічно представляють один період у історії відтворення спадщини українського поета німецькою мовою (1903 – 1914). Вони охоплюють межі подолання якості точності, буквального відтворення тексту з мови оригіналу на мову мети. Адже, порівнюючи оригінал і його версію мовою перекладу з метою зворотнього відтворення, маємо суттєву різницю між першотвором і його перекладною інтерпретацією.

Видатний літературознавець, культуролог та семіотик Юрій Лотман висловив припущення, що перекладний текст – це, стосовно вихідного тексту, загалом – "нове

повідомлення” [8, с. 16]. Тому можна стверджувати, що точний переклад з однієї мови на іншу межує з непереборними труднощами. Немає необхідності акцентувати увагу на розбіжностях між мовою Т.Шевченка й мовою Шіллера. Проте постановка питання про об’єктивну можливість досягнення саме точного, повноцінного, адекватно-реалістичного перекладу з мови оригіналу мовою перекладу є природною. Головну передумову ми бачимо в функціональній якості системного перенесення всіх елементів первинного тексту в текст трансформації з урахуванням структури оригіналу, матерії художнього твору. Йдеться про органічне сполучення компонентів першоджерела, починаючи зі з’ясування ідейно-тематичної спрямованості, форми вираження, смислового навантаження лексичних одиниць, завершуючи асоціативною точністю.

Історія сприйняття творчості Т. Шевченка в німецькомовних країнах завдяки перекладу дає можливість повною мірою наочно побачити результат переємності літературного досвіду. Як наслідок сформувалася перекладацька традиція, що відрізняє перші спроби прочитання від творення досконалих моделей перекладацького мистецтва. До останніх належать, наприклад, зразки, які пов’язуємо з іменами І. Франка, О. Грицяя, а за новітньої доби – М. Рильського, Г. Кочура, М. Лукаша, Б. Тена, І. Качуровського, О. Тарнавського, Д. Паламарчука, Д. Павличка, Ю. Шкробинця та ін.

У цьому сенсі варто говорити про декілька етапів еволюції й становлення перекладацької шевченкіани. Розрізняємо чотири фази рецепції поезії Шевченка шляхом перекладу його творів німецькою мовою. Зрозуміло, кількість етапів умовна, оскільки вони за тими чи іншими параметрами взаємодіяли між собою, утворюючи ланки в процесі переємності перекладацького досвіду.

Їхні стики пов’язані з перекладацькими досягненнями І. Обріста, І. Франка, О. Грицяя, Ю. Віргінії. Упродовж 1870 – 1917 рр. до перекладу Шевченкового “Заповіту” зверталися сім перекладачів, у т.ч. І. Обріст, І. Франко й Ю. Віргінія. Ідеться зокрема не про зовнішні вдосконалення чи усунення недоліків щодо змістової структури перекладу, а радше про якісно нові перекладацькі рішення, які часом істотно зміцнювали момент відповідності рівня – *переклад-оригінал*. Наприклад, 1904 року “Заповіт” був надрукований у перекладі В.Горошовського [12, с. 14-16; 13, с. 456-457]. З усіх відомих нині інтерпретацій цього вірша згаданий переклад є художньо найменш досконалим. Це був один з перших виявів його зацікавлень українською літературою. Її популяризації у німецькомовних країнах він присвятив багато років життя. Його перу належать німецькомовні інтерпретації творів Т.Шевченка, Ю. Федьковича, І. Франка, А. Свидницького, Панаса Мирного, Т. Бордуляка та інших українських авторів. Доречно зауважити: цю унікальну пристрасть прищепили В. Горошовському Р. Сембратович і М. Коцюбинський. Це ще одне свідчення плідотворності особистих контактів у процесі міжнародної літературної взаємодії щодо перебігу координат – міжнаціонального та внутрішньонаціонального характеру.

Перспектива. “Заповіт” Т.Шевченка й “Каменярі” І.Франка в трансформації В. Горошовського – це не що інше, як буквальне відображення винятково змістової характеристики оригіналів. Водночас у його доробку є й вдало перекладені цілісні уривки та окремі твори, коли йдеться про Горошовського як реципієнта прози М. Коцюбинського. Різниця виявляється у відступах, перенесеннях у текст перекладу поетичних першоелементів (ритмічний малюнок, звукова асоціація й т.д.). В. Горошовський не володів поетичним обдаруванням, зате поєднував у собі хист критика й перекладача прози. Тут не йдеться про жанрове протиставлення на рівні поезія – проза, про яке ще 1959 року висловив думку В. Виноградов: “Вірші й проза – не дві замкнуті системи. Це два типи, що історично розмежували поле літератури, але межі їх розмиті й перехідні явища можливі” [4, с. 27]. Ми розглядаємо жанрове розходження та його особливості в перекладі як завершену даність, оскільки оригінал, тобто поетичний, прозаїчний чи драматичний твір, а також відповідний переклад є суверенними художніми позиціями. Не можна не оцінити перекладацьку активність В.Горошовського в першому десятилітті ХХ століття. Концепція його уявлень про взаємозв’язки й взаємодію національних літератур несе відбиток поглядів М. Коцюбинського, якому належить головна заслуга в прилученні австрійського літературознавця до пропаганди української культури в німецькомовному світі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арват Ф.С. Іван Франко – теоретик перекладу : лекції зі спецкурсу «З історії Українського перекладу»/ Федір Степанович Арват. – Чернівці: Чернів. держ. ун-т, 1969. – 38 с.
2. Бахтин М. Эстетика словесного творчества/ Михаил Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
3. Ботев Х. Собрание сочинений/ Христо Ботев. – София, 1958. – 651 с.
4. Виноградов В.В. О языке художественной литературы/ Виктор Владимирович Виноградов – М.: Гослитиздат, 1959. – 655 с. – С. 27.
5. Дорошенко І. Іван Франко – літературний критик/Іван Дорошенко. – Львів: ЛДУ ім. І. Франка, 1966. – 210 с.
6. Зорівчак Р. Іван Франко – теоретик перекладу/ Роксоляна Зорівчак // Жовтень. – 1976. – № 8.
7. Конрад Н.И. Запад и Восток : статьи / Николай Иосифович Конрад. / Н.И. Конрад. – 2-е изд., испр. и доп.– М.: Наука 1972. – 496 с.
8. Лотман Ю.М. Феномен культуры // Семиотика культуры. Труды по знаковым системам/ Юрий Михайлович Лотман. – К., 1978. – Вып. 463.
9. Поглубко К.А. Из истории российско-болгарских общественных и революционных связей (последняя четверть XIX в.)/ Константин Александрович Поглубко. – Кишинев: Штиинца, 1979. – 189 с.
10. Рагойша В.П. Проблемы перевода с близкородственных языков: Белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод/ Вячеслав Петрович Рагойша / Монография. – Минск: Изд-во БГУ, 1980. – 184 с.
11. Франко І. Шевченко в німецькій одязі/ Іван Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 35.
12. Franko I. Taras Ševčenko und sein Vermächtnis. Nekrasov N. Auf den Tod Ševčenos // Die Ruthenische Revue – 1903. – Jg. I. – H.I. – S. 14 – 16.
13. Schewtschenko T. Vermächtnis. Übersetzung von W.Horoschowski/ Taras Schewtschenko // Die Ruthenische Revue. – 1904. – H.15. – S. 456 – 457.
14. Ševčenko T. Am Aralsee. Aus dem Ruthenischen übersetzt von I.Franko /Taras Ševčenko // Die Ruthenische Revue. – 1903. – Jg. I. – H. II.
15. Stefanyk V. Ganz allein. Aus dem Ruthenischen übersetzt von O.Kobylanska / Vasyl Stefanyk // Die Ruthenische Revue. – 1903. – Jg.I. H.2. – S. 55 – 56.

REFERENCES

1. Arvat, F.S. (1969). Ivan Franko – teoretyk perekladu : lektsiyi zi spetskursu “Z istoriyi Ukrayinskoho perekladu”. [Ivan Franko as a Theoretician of Translation : Lectures to the Special Course “From the History of Ukrainian Translation”]. Chernivtsi: Chernivtsi State University.
2. Bahtin, M. (1986). Estetika slovesnogo tvorchestva. [The Aesthetics of Written Word]. Moscow: Iskusstvo.
3. Botev, Kh. (1958). Sbranie sochineniy. [Collected edition]. Sofia.
4. Vinogradov, V.V. (1959). O yazyke hudozhestvennoy literatury. [On the Language of Fiction]. Moscow: Goslitizdat.
5. Doroshenko, I. (1966). Ivan Franko – literaturnyi krytyk. [Ivan Franko as a Literary Critic]. Lviv: I. Franko Lviv State University.
6. Zorivchak, R. (1976). Ivan Franko – teoretyk perekladu. [Ivan Franko as a Theoretician of Translation] // Zhovten, 8.
7. Konrad, N.I. (1972). Zapad i Vostok : statyi. 2-e izd., ispr. i dop. [West and East : Scientific Papers. Second edition, corrected]. Moscow: Nauka.
8. Lotman, Yu. M. (1978). Fenomen kultury // Semiotika kultury. Trudy po znakovym sistemam, 463. [Phenomenon of Culture // Semiotics of Culture. Studies in Sign Systems, 463].
9. Poglubko, K.A. (1979). Iz istorii rossiysko-bolgarskih obshchestvennyh i revoliutsionnyh svyazey (poslednyaya chetvert XIX v.). [From the History of Russian and Bulgarian social and revolutionary connections (the 1st quarter of the 19th century)]. Chisinau: Shtiintsa.
10. Ragoyscha, V.P. (1980). Problemy perevoda s blizkorodstvennyh yazykov: Belorussko-russko-ukrainskiy poeticheskiy vzaimoperevod / Monografiya. [Difficulties of Translation from Kindred Languages. Byelorussian-Russian-Ukrainian poetical inter-translation / Monograph]. Minsk: BGU.
11. Franko, I. (1982). Shevchenko v nimetskim odyazi // Zibrannya tvoriv u pyatdesyaty tomakh, tom 35. [Shevchenko in German Garment // Collected edition in 50 volumes, vol. 35]. Kyiv: Naukova dumka.
12. Franko I. (1903) Taras Ševčenko und sein Vermächtnis [Taras Ševčenko and his Testament]. Die Ruthenische Revue. – Jg. I. – vol. I.
13. Ševčenko T. (1904). Vermächtnis [Testament. Translated by W.Horoschowski]. Die Ruthenische Revue. – vol. 15.
14. Ševčenko T. (1903). Am Aralsee. [On the Aral Sea. Translated by I.Franko]. Die Ruthenische Revue. – Jg. I. – vol. II.
15. Stefanyk V.(1903) Ganz allein [All by Herself. Translated by O.Kobylanska]. Die Ruthenische Revue.– Jg.I. vol. II.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Білоус – старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка міста Кропивницький.

Наукові інтереси: німецько-українські міждисциплінарні зв'язки, теорія та практика перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olga Bilous – Master teacher of the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: German-Ukrainian interliterary relations, theory and practice of translation.